

РОЗДІЛ 4. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Дудко Ірина Дмитрівна

Політика США щодо Середньоазійського регіону СНД: політична ретроспектива постбіполярних часів

УДК 327 (73)+913 (575)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-3.19>

Дудко Ірина Дмитрівна
доктор політичних наук, професор,
професор кафедри парламентаризму
та політичного менеджменту
Національної академії державного
управління при Президенті України
вул. Ромоданова, 12/2, м. Київ, Україна

Стаття орієнтована на політичний аналіз у ретроспективному вимірі тенденції формування й реалізації середньоазійського напрямку зовнішньополітичного курсу Сполучених Штатів відповідно до певних етапів та специфіки постбіполярного періоду. У колі уваги – формування комплексного уявлення про політику США на пострадянському просторі, особливості відносин по лінії США – країни Середньої Азії СНД відповідно до причинно-наслідкових зв'язків, які зумовлювали реалізацію політичного курсу Сполучених Штатів у регіоні на попередніх періодах і визначають його сутність на сучасному етапі.

Аналіз підходів американських адміністрацій до формування й реалізації зовнішньої політики з прогнозуванням перспектив впливів США у Середньоазійському регіоні побудовано на праксеологічному й евристичному методологічних підходах із застосуванням загальнонаукових (зокрема, діалектичного) і спеціальних, політологічних методів дослідження: системного, методу порівняльного аналізу, методу історико-політичної ретроспективи.

У статті стверджується, що політика США по відношенню до Центральної Азії не набула поступального характеру – від установлення дипломатичних відносин та ініціації економічного і військового співробітництва з країнами регіону впродовж 1990-х років та активного співробітництва в безпековій сфері на початку 2000-х років (протягом глобальної антитерористичної кампанії США) до звуження співробітництва сторін на етапі другої каденції президентства Б. Обами та зигзагоподібного (від звуження до пожвавлення) характеру відносин за президентства Д. Трампа.

Авторка статті аналізує засади змінюваності підходів США до політики Середньоазійського регіону пострадянського простору, де в полі зору як зовнішні (рівня глобальних міжнародних відносин), так і внутрішні (стосовно країн СНД) чинники. Говориться, зокрема, про гостру конкуренцію щодо військових та економічних впливів у регіоні великих держав: США, Росії, Китаю, з одного боку, та проблем демократизаційних процесів у середньоазійському просторі СНД, що ускладнює проникнення і поглиблення американських впливів у регіоні – з іншого. Пожвавлення контактів сторін за президентства Трампа розглядається у вимірі можливих відносин в енергетичному секторі, що стосується інтересів обох сторін по лінії США – країни Центральної Азії та має перспективи розвитку, беручи до уваги тенденції глобалізаційного характеру та потреби і виклики регіонального (середньоазійського) рівня.

Ключові слова: політика США, країни Середньої Азії СНД, безпека, енергетичні інтереси, історична ретроспектива.

Вступ. Формування з розпадом СРСР низки країн, зорієнтованих на системні зміни економічних та суспільно-політичних відносин у вимірі ринкових реформ, об'єктивно викликало інтерес до них представників американського політикуму. У найбільш узагальнених підходах це пояснювалося ствердженнями в американському політикумі від початку 1990-х років пріоритетами зовнішньої політики країни, серед яких – підтримка демократії за кордоном як формування сприятливого для США зовнішньополітичного оточення, реалізація економічних (енергетичних), безпекових інтересів Сполучених Штатів. Утім, більш як чвертьстолітній історичний період постбіполярного світу не виявив ані комплексної реалізації визначених пріоритетів щодо країн і регіонів пострадянського простору, ані поступального розвитку відносин США з регіоном СНД.

Показовими у цьому аспекті залишаються середньоазійські країни СНД, взаємовідносини яких зі Сполученими Штатами набували обмеженого за орієнтирами і часовими вимірами характеру попри об'єктивну зацікавленість усіх американських адміністрацій щодо поглиблення впливів у регіоні внаслідок вигідного геостратегічного розташування зазначених країн, їх вагомості щодо розвитку партнерських відносин у сфері енергетичних і безпекових пріоритетів США. Так, політичний аналіз тенденцій формування й реалізації середньоазійського напрямку зовнішньополітичного курсу Сполучених Штатів відповідно до певних етапів постбіполярного періоду є важливим аспектом формування комплексного уявлення про політику США на пострадянському просторі, визначення ресурсного потенціалу та перспектив впливу аме-

риканської адміністрації в регіоні відповідно до інтересів та підходів до розвитку відносин сторін по лінії США – окремі країни СНД; впливів на пострадянському просторі (зокрема, щодо Середньоазійського регіону) інших геополітичних акторів – РФ і КНР, від позиції яких значною мірою залежить специфіка загальностратегічних орієнтирів США.

Мета та завдання. Метою статті є формування політологічної ретроспективи зовнішньополітичного курсу США щодо середньоазійських країн СНД за постбіполярні часи; окреслення причинно-наслідкових зв'язків у реалізації сучасного стану та перспектив відносин по лінії США – країни Середньої Азії СНД з огляду на інтереси сторін, а також геополітичні впливи в регіоні як США, так і інших великих країн – Росії та КНР. Серед кола конкретизованих завдань – визначення тенденцій формування та змінюваності зовнішньополітичного курсу Сполучених Штатів до середньоазійських країн СНД за постбіполярні часи; з'ясування передумов звуження підходів до регіону американських адміністрацій за президентства Б. Обама та Д. Трампа з окресленням ресурсного потенціалу підвищення впливів США на країни Середньої Азії СНД з огляду на політичні, безпекові, енергетичні інтереси Сполучених Штатів.

Методи дослідження. Аналіз підходів американських адміністрацій до формування й реалізації зовнішньої політики з прогнозуванням перспектив впливів США у Середньоазійському регіоні побудовано на праксеологічному й евристичному методологічних підходах із застосуванням кола загальнонаукових (зокрема, діалектичного) і спеціальних, політологічних методів дослідження. Комплексність подання аналітичного матеріалу з урахуванням як внутрішньополітичних, так і зовнішньополітичних чинників процесу формування позиції США на світовій арені передбачає застосування системного методу, тоді як визначення тенденцій змінюваності зовнішньополітичних орієнтирів США (зокрема, щодо Середньоазійського регіону СНД) реалізується за допомогою методу порівняльного аналізу та, власне, методу історико-політичної ретроспективи.

Результати. Американське залучення у Центральну Азію інколи описується як абсолютне нововведення – що Вашингтон неочікувано відкрив для себе Євразію наступного дня після 11 вересня 2001 р. Утім, уряд Сполучених Штатів та американська бізнесова спільнота встановила тісні зв'язки із Центральною Азією задовго до 11 вересня, беручи до уваги не тільки чинник дипломатичних (від 1992 р.) відносин, а й військового співробітництва США з країнами регіону від середини 1990-х років [19, с. 330].

Військове співробітництво США і країн Середньої Азії та Закавказзя становило лише один з аспектів зацікавленості Сполучених Штатів у регі-

оні протягом 1990-х – початку 2000-х років. Інший аспект, найбільш важливий до подій 11 вересня 2001 р., зумовлювався енергетичним потенціалом країн Прикаспію, де на особливу увагу американської адміністрації заслугоували Азербайджан і Казахстан, які стали найбільшими з країн регіону отримувачами американських інвестицій. Зі свого боку, й окремі інші країни євразійського простору – Азербайджан, Узбекистан – виявили інтерес до співробітництва зі США, вбачаючи у цьому «найкращий шлях для захисту суверенітету та незалежності, також як і сприяння їхньому економічному розвитку» [19, с. 330].

Зазначене передбачало можливість плідного співробітництва Сполучених Штатів із країнами євразійського простору по багатьох напрямках їх взаємного інтересу, хоча реальності це співробітництво набуло протягом 1990-х років, за демократичної адміністрації Б. Клінтона, вельми проблематичного характеру через такі негаразди розвитку останніх, як стагнація або навіть регрес економічних перетворень, порушення прав людини, авторитаризм.

Особливо показовим може вважатися приклад Узбекистану, що прагнув поєднати свою зовнішню політику та політику безпеки із середини 1990-х років виключно зі Сполученими Штатами.

«Узбекистан, – зазначає із цього приводу дослідник С. Корнелл, – був єдиною країною, крім Ізраїлю, яка підтримувала практично всі прояви зовнішньої політики Сполучених Штатів у Східній Європі та на Близькому Сході. У подальшому така зовнішня політика привела до зіткнень із Москвою та Піднебесною. Ташкент відверто прагнув до того, щоб стати регіональним стратегічним партнером Сполучених Штатів, але останні не виявляли відповідних орієнтацій. Це призвело до кризи зовнішньої політики Узбекистану 1999 р., коли невдалий замах на життя президента Іслама Карімова та військове вторгнення (сформованих у Таджикистані та Афганістані) загонів бойовиків ісламістського руху Узбекистану похитнули нестійку стабільність у Центральній Азії. Ташкент потребував допомоги щодо безпеки, але Сполучені Штати не мали бажання її надавати, що примусило Карімова звернутися до Китаю та Росії» [19, с. 330].

Йдеться про так звану «шанхайську п'ятірку» як неформальне угруповання, куди, окрім Росії і Китаю, увійшли Казахстан, Киргизстан і Таджикистан. Маючи на меті розв'язання прикордонних суперечок упродовж колишнього радянсько-китайського кордону, це угруповання було трансформовано згодом у механізм підпорядкування малих центральноазійських країн впливам російсько-китайського «кондомініуму» проти можливого поширення впливів Туреччини або Сполучених Штатів.

Керівництво Узбекистану, опинившись від початку 2000-х років перед загрозою повторного вторгненням ісламістських радикальних форму-

вань за проблематичності на той час перспектив поглиблення співробітництва зі США у сфері безпеки, не мало іншої альтернативи, як приєднатися влітку 2001 р. до Шанхайської групи, коли остання формально зареєструвала себе як Шанхайську організацію співробітництва.

Розвиток подій, однак, набув кардинальних змін після трагічних подій 11 вересня 2001 р., за президента Дж. Буша-молодшого, коли пріоритетом у формуванні зовнішньополітичного курсу Сполучених Штатів до Центральноазійських країн СНД стала перспектива використання їхнього територіального і повітряного потенціалу для організації та проведення антитерористичних кампаній США на Близькому Сході й утворення відповідної економічної та матеріальної інфраструктури [19; 22].

Дана тенденція знайшла підтримку в трьох найбільш уразливих щодо тероризму країнах Центральної Азії – Узбекистані, Киргизстані, Таджикистані, уряди яких, за словами С. Корнелла, «опинилися в незвичній для себе ситуації пошуку альтернативи у формуванні зовнішньої політики» [19, с. 332; 20].

Таджикистан, наприклад, уперше за десятиліття після розпаду СРСР пішов усупереч позиції Москви та висловив вітання американським військам, тоді як Киргизстан став місцем розміщення великої американської військової бази. А Узбекистан одразу скористався ситуацією для встановлення стратегічного партнерства з Америкою, якого він шукав у середині 1990-х років, та забезпечив суттєві гарантії безпеки від Вашингтону.

Військове співробітництво по лінії США – країни Центральної Азії набуло обопільної вигоди, коли використання географічних можливостей центральноазійських країн із боку Сполучених Штатів супроводжувалося підвищеними фінансовими внесками. Так, у 2002 фінансовому році США забезпечили регіон допомогою майже у 580 млн доларів, що майже вдвічі перевищило рівень внесків за попередній рік. Протягом 2004–2005 фінансових років ця допомога усім країнам Середньоазійського регіону становила вже близько 2,67 млрд доларів за спрямування внесків переважно на соціальні витрати [21, с. 122–123; 22, с. 170].

Додатково до цього США показово виявили свою зовнішньополітичну причетність до регіону через призначення туди вищого дипломатичного персоналу та реалізації візитів урядового рівня для більшого рівня довіри та спонукання керівництва республік до проведення реформ.

Утім, фактична відсутність ефективності цих планів і дій, зміцнення існуючих авторитарних режимів породжували проблеми. Хоча, з іншого боку, до безперечних здобутків залучення Сполучених Штатів до середньоазійських справ належить стримування загрози тероризму, зокрема в Узбекистані та Киргизстані [22, с. 168]. Харак-

терно, що дії у цьому напрямі ШОС не стали ефективними, попри те що боротьба з тероризмом і сепаратизмом проголошувалася провідною метою діяльності організації, насамперед таких її провідних членів, як Росія і Китай [9].

Важливо, що лінія на фінансову підтримку середньоазійських країн із метою поглиблення співробітництва в безпековій сфері знайшла підтримку й наступних американських адміністрацій – від Б. Обами до Д. Трампа, хоча тенденція взаємовідносин по лінії США – пострадянська Середня Азія – від початку антитерористичної операції США на Близькому Сході за Дж. Буша-молодшого до спроб її остаточного завершення (Д. Трамп) набула зигзагоподібного характеру з варіативністю визначення ролі Сполучених Штатів у системі взаємовпливів у регіоні.

Так, якщо у цілому військова допомога, а також допомога в економічній і гуманітарній сферах країнам Середньої Азії з боку США за період із 2000 до 2017 р. становила 4,09 млрд доларів (1,92 і 2,17 млрд відповідно), а пік допомоги припав на 2008–2012 рр. (період першого президентства Б. Обами), від початку другої каденції Обами фінансові надходження в регіон набули різкого скорочення. Другий етап скорочень розпочався в 2018 фінансовому році, коли рівень військової допомоги регіону по каналу Держдепартаменту становив лише 9,153 млн доларів, зменшившись майже на третину відносно 15,67 млн доларів у 2017 р. [13].

Аналізуючи тенденції зменшення фінансових виплат країнам Середньої Азії з боку США, аналітики схильні пов'язувати це із завершенням активної фази війни в Афганістані (що вимагало свого часу підтримки військових транспортних зв'язків між країнами ЦА і Афганістаном), з одного боку, а з іншого – ствердженою в американському керівництві від президентства Обами лінії на обмеження (за винятком окремих пріоритетних напрямів) американської присутності за кордоном з переважною увагою адміністрації щодо виключно американських безпекових інтересів. До цього додається й консервація авторитарних форм правління в регіоні, що унеможливлювало надання допомоги країнам по лінії підтримки демократії.

І водночас у колі уваги дослідників – низка інших чинників щодо звуження фінансової допомоги країнам Середньої Азії внаслідок об'єктивного обмеження американської військової присутності в регіоні; складності проєктів, які пропонувалися американською стороною задля інтеграції середньоазійських країн у межах військового співробітництва зі США. Йдеться, зокрема, про запропонований американською адміністрацією 2005 р. геополітичний проєкт «Велика Центральна Азія», згідно з яким передбачалося з'єднання в єдине військово-стратегічне і геополітичне ціле країн ЦА і Афганістану [4, с. 22].

Відзначаючи проблематичність даного проєкту, дослідники звертають увагу, що він базувався на ідеї гомогенності країн (які мали сформувати єдиний геополітичний центр), тоді як Середньоазійський регіон, з одного боку, та порівняно з Афганістаном – з іншого, включає державні утворення з відчутними відмінностями як щодо власних інтересів, діючих політичних сил, ступеня розвитку, традицій, так і відносин з іншими впливовими акторами світу [3].

Значною перешкодою в реалізації проєкту стало й гальмування демократичних процесів у країнах регіону як передумови їх інтеграції та відповідних реформаційних вимог до них американських адміністрацій. Складність ситуації при цьому полягала в тому, що країни регіону мали прийняти парадигму США незалежно від того, наскільки їхні суспільства були готовими до реформ (у форматі та динаміці), що їм нав'язливо пропонували Сполучені Штати. Результати американської політики, врешті, звелися до того, що країни почали відторгати насильницьке просування модернізаційних змін, обмежуючи співробітництво у найбільш важливих для США сферах, що так чи інакше пов'язувалися з утручанням у внутрішні справи середньоазійських суспільств. Попри обмежені економічні контакти, які зачіпали переважно енергетику та видобуток вуглеводів, зазначене проявилось у витискуванні американської військової присутності з терен регіону.

Найбільш показовим у цьому відношенні залишається закриття двох американських авіабаз на території Узбекистану (Карши-Ханабад) та Киргизстану (Манас). Так, закриття американської авіабази Ханабад 2005 р. стало наслідком реакції уряду Узбекистану на вимоги американської адміністрації розслідувати порушення прав людини у зв'язку з придушенням виступів в Андіжані [18]. Щодо авіабази Манас, то питання з її згорання неодноразово піднімалося як урядом Киргизстану, так і РФ після завершення гострої фази війни США в Афганістані [6, с. 97–102]. Остаточно база була закрита 2014 р. внаслідок денонсації Бішкеком угоди по Центру транзитних перевезень в аеропорту «Манас» від 2009 р. та виходу Киргизстану (без пролонгації) з двостороннього договору про співпрацю зі США від 1993 р. Цьому передувало й підписання урядом Киргизстану договору про приєднання країни до Євразійського економічного союзу в грудні 2014 р. [7; 15].

Зазначене, навіть за умов реалізації по певного рівня військового співробітництва між країнами Середньої Азії і США, коли в 2016–2017 рр. на програму партнерства з боротьби з тероризмом країнам регіону було виділено 50 млн доларів [18], почало розглядатися в політичних колах у вимірі послаблення впливів США (у більш широкому вимірі – Заходу) на пострадянському просторі. До поля зору аналітиків брався не тільки чинник вхо-

дження до Євразійського економічного союзу під егідою Росії (окрім Казахстану) й додаткового представника регіону – Киргизстану або, з іншого боку, чинник посилення військового впливу РФ на країни регіону (Казахстану, Киргизстану, Таджикистану) через Організацію ДКБ, а й політика досягнення особливого міжнародного статусу Росії в Азії у спосіб альянсів як двостороннього регіонального співробітництва з окремими країнами, головним чином, у безпековій сфері. Показові приклади – масштабна фінансова і військова допомога з боку Москви Узбекистану після закриття бази в Ханабаді [18]; інвестиційна і військово-технічна підтримка Киргизстану зі зворотним погодженням останнім щодо розміщення на території країни Об'єднаної військової бази РФ [11; 15]. Йдеться і про перебування відповідно до угод до 2042 р. російської військової бази на території Таджикистану [5], про активну взаємодію Росії з Казахстаном у рамках ОДКБ і ШОС [10].

Викладене не можна сприймати водночас як показник остаточної втрати Сполученими Штатами важелів впливу на країни Середньої Азії СНД. Перспективного значення, наприклад, набуває формат відносин С5+1 (країни Середньої Азії і США), ініційований Сполученими Штатами для налагодження діалогу з країнами регіону під час останнього візиту Держсекретаря США за президентства Обами Дж. Керрі у Центральну Азію в 2015 р. Показово, що вже перша зустріч в Узбекистані (Самарканд, 2015 р.) виявила спільність інтересів сторін в економічній сфері попри питання політичного характеру, які завжди мали пріоритет для Сполучених Штатів. Особливу зацікавленість викликали запропоновані США перспективи обміну технологіями для модернізації економік, сприяння реформуванню систем корпоративного управління в країнах регіону [3].

Адміністрація Трампа надала формату С5+1 новий імпульс відносин, виявивши при цьому специфіку орієнтирів США щодо окремих середньоазійських країн. Саме такого характеру набула зустріч у рамках С5+1 заступника Держсекретаря США з політичних питань Д. Хейла з головами МЗС Казахстану і Узбекистану в серпні 2019 р. У колі питань, що обговорювалися з представниками високого рівня казахської сторони, – сприяння процесу відновлення Афганістану, реалізація економічних проєктів, зокрема у транспортній сфері. Для Республіки Узбекистан водночас особливої ваги набуло обговорення питань співробітництва у сфері інвестицій, заохочення технологій і американського досвіду для модернізації країни [12].

Обмеження зустрічей на теренах Середньої Азії саме цими країнами, на думку аналітиків, не було випадковим. Так, Казахстан як найбільш розвинута країна традиційно розглядається як опорний центр Центрально-Азійського регіону. Крім того,

Казахстан залишається в колі енергетичних інтересів США; виявляє модернізаційні тенденції керівництва з урахуванням сучасної казахстанської еліти, орієнтованої на західні економічні і фінансові потоки. Відносини з Узбекистаном, своєю чергою, не виключають поширення військового та військово-технічного співробітництва зі США. Крім того, ймовірно є залучення Узбекистану до переговорного процесу по Афганістану через зацікавленість узбецького керівництва бачити в Афганістані надійного партнера, а не виток загроз. Підтвердження цьому – проведення у столиці Узбекистану в лютому 2019 р. конференції начальників генштабів збройних сил країн Центральної і Південної Азії за участі глави Центрального командування ЗС США (CENTCOM) Дж. Вотела. У центрі уваги конференції, крім іншого, знаходилося питання врегулювання конфлікту в Афганістані [14].

Серед країн Середньої Азії, які об'єктивно можуть викликати зацікавленість адміністрації Трампа, і насамперед в колі енергетичних інтересів США, – Туркменістан, що володіє величезними запасами природного газу і нафти та за умов (оголошеного ще в середині 1990-х років) нейтрального статусу не є обмеженим економічними і військово-політичними зобов'язаннями щодо інших акторів регіону. Традиційно Туркменістан мав відчутні проблеми з транспортуванням і розвідкою енергоресурсів поза включення у цей процес Росії. Утім, підписання в серпні 2018 р. на саміті прикаспійських держав (Азербайджаном, Іраном, Казахстаном, Росією, Туркменістаном) Конвенції про правовий статус Каспійського моря, а також можливості приєднатися до Південного газового коридору (ПГК) як Транскаспійського газопроводу – відповідно до запрошення ЄС і Азербайджану на Консультативній нараді в лютому 2019 р. [16] – відкрили перед Туркменістаном значні перспективи перетворення на вагомий постачальник енергоносіїв в Європу та зв'язків із західними (американськими) інвесторами.

Саметакі ідеї були висловлені президентом США Трампом у посланні лідеру Туркменістану Г. Бердимухамедову в травні 2019 р. у зв'язку з мусульманським святом Новруз. «Народ США та його бізнес-кола продовжують шукати нові напрями для зміцнення нашого економічного співробітництва з Туркменістаном... Сподіваюся, що Туркменістан зможе скористатися новими можливостями експорту газу на Захід...», – говорить в листі [23].

Перспективи поглиблення співробітництва по лінії США – Туркменістан пов'язані водночас як із новими можливостями, так і з викликами для американської сторони. Окрім авторитарної системи правління (як перешкоди реалізації бізнес-інтересів), йдеться і про тенденцію ісламізації туркменського суспільства (принаймні його прикордонних територій) через поширення з Афга-

ністану ідейних та організаційних впливів руху Талібан. Така ж небезпека постала з весни 2019 р. й перед іншими країнами Середньої Азії – Таджикистаном, Узбекистаном, Киргизстаном. Причому Таджикистан розглядається аналітиками у цьому відношенні як найбільш слабка ланка Середньої Азії, враховуючи, що таліби (представлені переважно бойовиками зі складу т. зв. «Ісламської держави» – ІД) отримали фактично «коридор» виходу на таджицьку територію [1].

Надзвичайно суперечливу позицію виявляє в цьому відношенні саме Туркменістан, який останніми роками офіційно співробітничав із талібами на кордоні з Афганістаном із намаганням стримати їх просування у туркменському напрямку. Інша вагома причина – забезпечити реалізацію проекту газопроводу ТАПІ (Туркменістан – Афганістан – Пакистан – Індія) з урахуванням того, що частина газопроводу має пройти по афганській провінції Бадгіс, яка повністю контролюється частинами Талібан [1]. Якщо гіпотетично припустити у цьому плані посилення стратегічних впливів США в енергетичній сфері Туркменістану, протистояння з Талібан, яке Сполучені Штати мають в Іраку, Афганістані, Сирії, може поширитися й на Середню Азію. Фактом, безсумнівно, залишаються спроби самих США досягти компромісу з Талібан із метою стабілізації конфлікту в Афганістані та виведення звідти американських військ. Утім, якщо помірковані кола руху Талібан, налаштовані на політичне врегулювання конфлікту в Афганістані, беруть участь у переговорах зі США та вишукують шляхи з примирення, радикальні течії (близькі за своєю ідеологією до Ісламської держави) влаштовують теракти з метою зірвати переговорний процес [2].

Так, перспективи економічних і навіть безпекових відносин США із середньоазійськими країнами пострадянського простору не є чітко визначеними. Серед проблемних аспектів співробітництва для Сполучених Штатів – авторитарність керівництва країн Середньої Азії; загроза ісламізації, що надходить до регіону з прикордонних територій Близького Сходу.

Окрім того, може йтися про жорстку конкуренцію впливів у регіоні великих держав, де на провідну роль (окрім Сполучених Штатів) претендує Росія (що активно підтримувала згорання військової присутності США з регіону, здійснюючи тиск на керівництво середньоазійських країн, зокрема Узбекистан і Киргизстан), а також зростаючий щодо впливів на регіон Китай. Останній, зокрема, перетворився протягом останнього десятиліття на найпотужнішого торговельного партнера та інвестора країн Середньої Азії, що перевищує за своїми впливами Росію. Метою Китаю є постачання на свою територію природних (насамперед енергетичних) ресурсів, а також забезпечення транзитного шляху до ринків своїх стратегічних партне-

рів у Перській Затоці і в Європі (ідеї відродження Великого шовкового шляху). Основним стрижнем цієї ідеї, на переконання китайського керівництва, є реалізація концепції Економічного поясу Шовкового шляху (2013 р.), доповнена Енергетичним поясом (2017 р.) як механізму подальшого економічного зростання КНР [8; 17].

Висновки. Посилення впливів у регіоні пострадянської Середньої Азії РФ і Китаю поряд із консервацією в регіоні авторитарних режимів перетворюються на безпосередній виклик інтересам Сполучених Штатів, що, своєю чергою, не виключає імпульсу активізації впливів чинної і наступних американських адміністрацій в Середньоазійському регіоні СНД. Як свідчить історичний досвід, передумовою успішних кроків у цьому напрямі має стати прагматизація позицій по лінії США – країни Середньої Азії СНД із чітким визначенням двосторонніх та багатосторонніх інтересів сторін у всіх сферах можливого співробітництва; окреслення пріоритетів, які відповідають як орієнтирам кожної окремої країни, так і регіону в цілому, сприяють стабільним міжнародним відносинам на регіональному і глобальному рівнях.

Подальший напрям дослідження теми може передбачати історичну ретроспективу взаємодії впливів США, Росії, Китаю в регіоні Середньої Азії СНД як таких, що визначають характер двосторонніх і багатосторонніх відносин в регіоні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Волохов В. Таліби: загроза регіону Середньої Азії. 2019. URL : http://bintel.com.ua/uk/article/taliby_zahroza_rehionu_serednoyi_aziyi/ (дата звернення: 05.04.2019).
2. Волохов В. Талібан: переговорний процес затягується. 2019 URL : http://bintel.com.ua/uk/article/%D1%82a%D1%96ban_peregovornij_proces_zatjagu%D1%94t%27sja/ (дата звернення: 23.08.2019).
3. Гриценко А. Инициатива С5+1: США осознали свои ошибки в Центральной Азии? 2018. URL : <http://press-unity.com/analitika-stati/11605.html> (дата звернення: 15.10.2018).
4. Даниленко С., Гальона О. Геополітичні акценти зовнішньої політики США у Центральній Азії. *Вісник Київського національного університету. Міжнародні відносини*. 2017. № 46. С. 20–25.
5. Доля військової бази РФ на території Таджикистану – вирішена. 2012. *Голос Америки*. URL : <https://ukrainian.voanews.com/a/tajikistan-russia/1521008.html> (дата звернення: 05.10.2012).
6. Дорошенко М.С. Вплив «перезавантаження» американсько-російських відносин на зовнішню політику держав пострадянського простору. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. Вип. 107(1). С. 97–102.
7. Киргизстан анулював договір про співпрацю зі США. 2015. *ZN,UA*. URL : https://dt.ua/WORLD/kirgizstan-anulyuvav-dogovir-pro-spivpracuju-z-ssha-179511_.html (дата звернення: 22.08.2015).
8. Китайський чинник у пострадянських азіатських країнах. 2018. 3.С. *UA Foreign Affairs*. URL :

<https://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/ekonomika/kytajskej-chynnyk-u-postradyanskyh-aziatskyh-krajinah/> (дата звернення: 14.08.2018).

9. Концепция сотрудничества государств – членов Шанхайской организации сотрудничества в борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом. Астана, 5 июля 2005 г. URL : http://president.kremlin.ru/interdocs/2005/07/05/1307_type72067_90911.shtml?type=72067.

10. Микитчук Н.М. Взаємовплив українсько-казахстанських та російсько-казахстанських відносин в умовах трансформації міжнародної системи. *Вісник Дніпропетровського університету. Політологія*. 2015. № 4 С. 16–23.

11. Ороскулов Т. Игрокам ЦА подан четкий сигнал – эксперты о визите Путина в Кыргызстан. 2019. URL : <https://ru.sputnik.kg/ analytics/ 20190401/1043829878/itogi-vizit-putin-kyrgyzstan.html> (дата звернення: 01.04.2019).

12. Панфилова В. США проявляют интерес к Казахстану и Узбекистану. *Мир перемен*. 2017. URL : <http://mirperemen.net/2019/08/ssha-proyavlyayut-interes-k-kazakhstanu-i-uzbekistanu/> (дата звернення: 16.03.2017).

13. Средняя Азия лишилась приоритетного статуса в политике США. 2017. *EurAsia Daily*. URL : <https://eadaily.com/ru/news/2017/06/21/srednyaya-aziya-lishilas-prioritetnogo-statusa-v-politike-ssha> (дата звернення: 21.06.2017).

14. США и Узбекистан расширяют военное сотрудничество. 2019. *Armiya.az*. URL : <http://armiya.az/ru/news/143055/> (дата звернення: 21.02.2019).

15. Токаева А. «Манас» как символ крушения планов США в Центральной Азии. 2013. URL : <https://rus.azattyq.org/a/manas-amerika-rossia-v-centralnoi-azii/25160225.html> (дата звернення: 07.11.2013).

16. Туркмении предложили присоединиться к «Южному газовому коридору». 2019. *EurAsia Daily*. URL : <https://eadaily.com/ru/news/2019/02/20/turkmenii-predlozhili-prisoedinitnya-k-yuzhnomu-gazovomu-koridoru> (дата звернення: 20.02.2019).

17. Чекаленко Л. КНР – Средняя Азия: реализация концепции экономичного шовкового шляху. *Україна – Європа – Світ. Серія «Історія, міжнародні відносини»*. 2017. Вип. 20. С. 148–156.

18. Юлдашева Г. США и Узбекистан – обзор пройденного пути и вопросы будущего. 2017. URL : <https://caa-network.org/archives/8342> (дата звернення: 06.02.2017).

19. Cornell S.F. America in Eurasia: One Year After. *Current History. A Journal of Contemporary World Affairs*. 2002. Vol. 101(657). P. 330–336.

20. Lynch A. The Cold War is Over-Again. Boulder, San Francisco, Oxford : Westview Press, 1992.

21. Maynes Ch.W. America Discovers Central Asia. *Foreign Affairs*. 2002. Vol. 8(2). P. 120–132.

22. Starr S.F. A Partnership for Central Asia. *Foreign Affairs*. 2005. Vol. 84(4). P. 164–178.

23. Trump hopes Turkmenistan to be able to export gas to West through Azerbaijan. *MENAFN – Trend News Agency*. 2019. March 25. URL : <https://menafn.com/1098299108/Trump-hopes-Turkmenistan-to-be-able-to-export-gas-to-West-through-Azerbaijan>.

REFERENCES:

1. Volokhov, V. 2019. Taliban: zahroza rehionu Serednii Azii [Taliban: The threat of a Central Asian region]. URL: http://bintel.com.ua/uk/article/taliby_zahroza_rehionu_serednoyi_aziyi/ [in Ukrainian].
2. Volokhov, V. 2019. Taliban: perehovorniy protses zatiaguetsia [Taliban: The negotiation process is delayed]. URL: http://bintel.com.ua/uk/article/%D1%82a%D1%96ban_peregovornij_proces_zatjagu%D1%94t%D27sja/ [in Ukrainian].
3. Gritsenko, A. 2018. Initsiativa S5+1: SSHA osoznali svoi oshibki v Tsentralnoy Azii? [The C5-1 initiative: have the U.S. realized their mistakes in Central Asia?]. URL: <http://press-unity.com/analitika-stati/11605.html> [in Russian].
4. Danylenko, S., Haliona, O. 2017. Heopolitychni aktsenty zovnishnii polityky SSHA u Tsentralnii Azii [Geopolitical accents of U.S. foreign policy in Central Asia]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu* [Bulletin of Kiev National University. International relations], № 46, pp. 20-25 [in Ukrainian].
5. Dolia viiskovoi bazy RF na terytorii Tadzhykystanu – vyrishena [The share of the Russian base on Tajikistan is solved]. 2012. *Holos Ameriky*. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/tajikistan-russia/1521008.html> [in Ukrainian].
6. Doroshenko, M.S. 2012. Vplyv "perezavantazhennia" amerikansko-rosiiskyh vidnosyn na zovnishniu polityku derzhav postradianskoho prostoru [Influence of «Reload» of American-Russian relations on the foreign policy of the post-Soviet area states]. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn* [Actual problems of international relations], Vyp. 107(1), pp. 97-102 [in Ukrainian].
7. Kyrgyzstan anuliuav dohovir pro spivpratsiu z SSHA [Kyrgyzstan annulled the cooperation agreement with the United States]. 2015. *ZN,UA*. URL: https://dt.ua/WORLD/kirgizstan-anuliyuvav-dogovir-pro-spivpracyuzi-ssha-179511_.html [in Ukrainian].
8. Kytaiiskiy chynnyk u postradianskykh aziatskykh kraiinah [Chinese factor in a post-Soviet Asian states]. 2018. *3.C. UA Foreign Affairs*. URL: <https://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/ekonomika/kytayskyj-chynnyk-u-postradyanskykh-aziatskykh-krayinah/> [in Ukrainian].
9. *Kontseptsiiia sotrudnichestva gosudarstv-chlenov Shanhaiskoy organizatsii sotrudnichestva v borbe s terrorizmom, separatizmom i ekstremizmom* [The concept of cooperation between the member states of the Shanghai Cooperation Organization in the fight against terrorism, separatism and extremism] Astana, 2005, July 5. URL: http://president.kremlin.ru/interdocs/2005/07/05/1307_type72067_90911.shtml?type=72067 [in Russian].
10. Mykytchuk, N.M. 2015. Vzaemovplyv ukraiinsko-kazakhstanskykh ta rosiisko-kazakhstanskykh vidnosyn v umovakh transformatsii mizhnarodnoi systemy [Interference of Ukrainian-Kazakhstan and Russian-Kazakhstan relations under transformation of international system] *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Politolohiia* [Bulletin of Dnipropetrovsk University. Political science], № 4, pp. 16-23 [in Ukrainian].
11. Oroskulov, T. 2019. Igrokam Tsentralnoy Azii podan chetkiy signal – eksperty o vizite Putina v Kyrgyzstan [In Central Asia, a clear signal is presented to actors – experts about Putin's visit to Kyrgyzstan]. URL: [in Russian].
12. Panfilova, V. 2017. SSHA proyavlyayut interes k Kazakhstanu i Uzbekistanu [The U.S. manifest an interes to Kazakhstan and Uzbekistan]. *Mir peremen. Mezhdunarodnyi nauchnoobshchestvennyi zhurnal* [The world of change. International research public journal]. URL: <http://mirperemen.net/2019/08/ssha-proyavlyayut-interes-k-kazakhstanu-i-uzbekistanu/> [in Russian].
13. Sredniaya Aziya lishilas prioritetnoho statusa v politike SSHA [Middle Asia was deprived of the priority status in U.S. policy]. 2017. *EurAsia Daily*. URL: <https://eadaily.com/ru/news/2017/06/21/srednyaya-aziya-lishilas-prioritetnogo-statusa-v-politike-ssha> [in Russian].
14. SSHA i Uzbekistan rasshyryayut voennoe sotrudnichestvo [USA and Uzbekistan are spreading military cooperation]. 2019. *Armiya.az*. URL: <http://armiya.az/ru/news/143055/> [in Russian].
15. Tokaeva, A. 2013. "Manas" kak simvol krusheniya planov SSHA v Tsentralnoy Azii ["Manas" as a symbol of crashing the USA plans in Central Asia]. URL: <https://rus.azattyq.org/a/manas-amerika-rossia-v-centralnoi-azii/25160225.html> [in Russian].
16. Turkmenii predlozhili prisoediniti k "Yuzhnomu gazovomu koridoru" [Turkmenia was proposed to join the «Southern Gas Corridor»]. 2019. *EurAsia Daily*. URL: <https://eadaily.com/ru/news/2019/02/20/turkmenii-predlozhili-prisoediniti-k-yuzhnomu-gazovomu-koridoru/> [in Russian].
17. Chekalenko, L. 2017. KNR – Serednia Aziia: realizatsiia kontseptsii ekonomichnoho shovkovoho shliakhu [Chinese People Republic – Middle Asia: implementation of the concept of economic Silk Road]. *Ukraina – Evropa – Svit. Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats. Serii: Istoriiia mizhnarodnykh vidnosyn* [Ukraine-Europe-world. International collection of research works. Series: History, International relations], Vyp. 20, pp. 148-156 [in Ukrainian].
18. Yuldasheva, G. 2017. SSHA i Uzbekistan – obzor proydenogo puti i voprosy budushchego [U.S. and Uzbekistan – an overview of the gone path and the future]. URL: <https://caa-network.org/archives/8342> [in Russian].
19. Cornell, S.F. 2002. America in Eurasia: One Year After. *Current History. A Journal of Contemporary World Affairs*, Vol. 101 (657), pp. 330-336.
20. Lynch, A. 1992. *The Cold War is Over-Again*. Boulder, San Francisco, Oxford: Westview Press.
21. Maynes, Ch.W. 2003. America Discovers Central Asia. *Foreign Affairs*, Vol. 8 (2), pp. 120-132.
22. Starr, S.F. 2005. A Partnership for Central Asia. *Foreign Affairs*, Vol. 84 (4), pp. 164-178.
23. Trump hopes Turkmenistan to be able to export gas to West through Azerbaijan. 2019. *MENAFN - Trend News Agency*. 2019, March 25. URL: <https://menafn.com/1098299108/Trump-hopes-Turkmenistan-to-be-able-to-export-gas-to-West-through-Azerbaijan>.

US policy towards Central Asian region of the CIS: political retrospective of the post-bipolar times

Dudko Iryna Dmytrivna

Doctor of Political Sciences, Professor,
Professor at the Department
of Parliamentarism and Political
Management
National Academy
for Public Administration
under the President of Ukraine
12/2, Academician Romodanov str., Kyiv,
Ukraine

The article is oriented at political analysis in retrospective dimension of the tendencies of formation and realization of the Central Asian direction of the US foreign policy course in accordance with certain stages and specifics of the post-bipolar period. There is under attention – formation of a comprehensive view on the U.S policy in the post-Soviet space, the peculiarities of relations upon the line – USA–the states of Central Asia of the Community of Independent States (CIS) with due regard to cause-effect ties, which authorized realization of US political course in the region in the preceding periods and define its essence at the present stage.

Analysis upon the approaches of American administrations towards formation and implementation of foreign policy with prediction of perspectives of the US influences in the Central Asian region is based on the Prakseological and heuristic methodological basis by using general scientific (in particular, dialectical) and special, political-logical methods of researching: systemic, method of comparative analysis, method of historical and political retrospectives.

The article states that US policy in the Central Asia region has not acquired a progressive character – from the establishment of diplomatic relations and initial level of economic and military cooperation with the countries of the region during 1990-ies years and active cooperation in the security sphere in the early 2000-ies years (during the United States global anti-terrorist campaign) to narrowing cooperation of the parties during President B. Obama's second cadence and zigzags-model (from narrowing to revival) relationship under D. Trump's presidency. The authoress of the article analyzes the basis of the changeability of the USA's approaches to politics in the region of Central Asia of the post-Soviet space, where there are under attention both external (at the level of international relations), and internal (related to internal development of the CIS countries) factors. It is said about the sharp competition regarding the military and economic influences in the region of the great Powers – the USA, Russia, China, on the one hand, and the problems of democratization processes in the Central Asian space of the CIS, which complicate the penetration and deepening of American influences in the region, on the other. In particular, there are under discussion liberal approaches to the development of democracy, which are recognized at the level of American administrations and are perceived at the same time as unconventional for Central Asian countries.

Reviving of the contacts of the parties under Trump's presidency considers the dimension of possible relations in the energy sector, which applies the interests of both sides along the line – US-countries of Central Asia and has prospects of development taking into account the trends of globalization character, including the needs and challenges of the regional (Central Asian) level.

Key words: US policy, countries of Central Asia of the CIS, security, energy interests, historical retrospective.